

Sedlo Besník pod Kráľovou hoľou, ktoré oddeľuje Slovenský raj (vpravo) a Nízke Tatry (vľavo)

Spišský hrad – lokalita SD, najväčší v strednej Európe, jedna z najznámejších dominánt Spiša

Symboly viery sú roztrúsené po celej krajine a ak si ich začneme všimáť, zistíme, že sú na každom kroku

Revitalizácia funkcií

Revitalisation of cultural landscape's functions

„Na počiatku bola krajina. Múdra, prísna, do seba uzavretá. Sama v sebe a sama pre seba. Potom prišiel človek. Ohraničil. A na rozhraní vztýčil znamenia.“

Milan Rúfus

Slovensko je stretom dvoch prírodností, alpsko-karpatskej a panónskej, a je zároveň príjemcom dvoch kultúrností, z východného i západného prívluhu. Od nepamäti je tzv. dúhovou krížovatkou vplyvov zo všetkých sveta strán. Nečudo, že je pokladnicou prírodno-krajinných a kultúrohistorických krás, je to zákonitá. Všetky ekotóny, čiže územia okrajov a stretov, sú bohaté - na biodiverzitu, hmotu a energiu. Ekotónom stretu „Slovenska a nebies“ sú Tatry, „Snežné hory na Spiši“.

Kritériá hodnoty a ohrozenosti

Spiš, cezhraničný región na vrchole klenby Západných Karpát. Ich geologický vývoj predurčil krajinnú, biologickú a napokon aj kultúrnu rôznorodosť Spiša. Členitosť reliéfu krajiny je vo výške dvojkilometrovom rozpätí nadmorských výšok od hladiny Hornádu pri Rolovej Hute až po špicu Gerlachu vo Vysokých Tatrách. Spišské „živé laboratórium“ svieti na mapách ochrany prírodného i kultúrneho dedičstva, žiari v zoznamoch turistických destinácií. Prírodným dôvodom ochrany, aj ochrany krajiny, je **kritérium hodnoty: vzácnosť, významnosť, jedinečnosť, integrita a autenticita**. Ďalším ochranným účelom starostlivosti o krajinu je **kritérium ohrozenosti: riziko straty týchto hodnôt**. Ktoré prírodné a krajinnárske superlatívy tvoria viditeľnú základňu genia regionis i genia loci Spiša? Nájde ich v ovále hôr začínajúcom pod Kráľovou hoľou v Národnom parku (NP) Nízke Tatry, prechádzajúcom NP Slovenský raj cez Volovské vrchy, Čiernu horu, Branisko, Levočské vrchy, Lubovniansku vrchovinu a Spišskú Maguru a končiacom ďalšími dvoma cezhraničnými NP - Pieninským a Tatranským. Ich krása je jedinečná. V kotlinách a údoliach prítokov riek Hnilca, Hornádu, Popradu a Dunajca dominuje Spišský hradný vrch mohutným travertínovým kopám; do výšky sa týči Markušovský skalný hrb, hrady strážia vody Dunajca i Popradu. Prírodné vývevy minerálnych a vrty geotermálnych vôd, liečivé zdroje kúpeľov Gánovce, Vyšné Ružbachy, Smerdžonka, Nová Lubovňa a kúpalisk Vrbova, Popradu, všetky svedčia o nesmiernom obnoviteľnom bohatstve v podzemí Spiša. Už v roku 1549 o ňom v Bazileji referoval zakladateľ slovenskej balneológie Juraj Wernher v *Správě o podivuhodných vodách Uhorska*.

Aká je pamäť krajiny Spiša?

Akýmže to prívlastkom nám prináleží ozdobiť krajinu Spiša? Akej kvality je jej pamäť?

Summary

Slovakia is a crossing of two types of nature, Alpine-Carpathians and Pannonian and, at the same time, it is the recipient of two cultures, western and eastern ones. It is a rainbow crossing of influences from all parts of the world, a treasury of natural-landscape and cultural-historical beauties. Forest and field vegetation is not only a current dominant landscape-forming factor but also a dominant tool of cultural landscape formation in Slovakia in its different structural and spatial forms. It is an element and component of natural character and therefore it can be used as a tool for making landscape more nature-like. A natural reason of landscape protection is a criterion of values - rareness, significance, uniqueness, integrity and authenticity, and also a criterion of jeopardy - a risk of the lost of these values. Natural and landscape superlatives create a visible basis of genius regionis and genius loci and the memory of the landscape of Spiš. This region borders on Poland at the top of the Western Carpathian vault. "The living laboratory" of Spiš lights in the maps of natural and cultural heritage protection and shines in the lists of tourist destinations. The authority of UNESCO's World Cultural and Natural Heritage keeps ward over travertine localities near the Spišský castle (Cartagena, 1993) and also over the cave complex of the Dobšinská Ice Cave and Stratenská Cave (Cairns, 2000) since their inscription in the List. The mark of six national parks in Spiš is clear. Sites in Spiš, included in the European network NATURA 2000, are protected according to the law. But do we see, or do we not see, other natural and cultural treasures of the landscape in Spiš hidden in forests as well as in wetlands, fluvial depressions and relicts of millraces, jewels of parks near churches, manor houses and in towns, around field terraces and on pastures? However, increasing "pressure of developers" is evident also in this region. A responsible reaction to this usually false move for business, should be adoption of landscape-management measures connecting several pillars. The aim of activities in the interest territory is to contribute to sustainable development of life in the Carpathian arch by revitalisation of cultural landscape.

kultúrnej krajiny Spiša

in Spiš/Renaissance de la région de Spis

Je, podľa diela Majstra Pavla z Levoče, lipová? Alebo je bronzová podľa zvonov a krstiteľníc odliatych v novoveskej dielni Majstra Konráda Gaala? Z mede spišských baní zásobujúcich aj prvú slovenskú mincovňu, založenú už v roku 1327 v Smolníku, a možno pred 3 500 rokmi i zlatnícku dielňu „slovenských Mykén“ na Myšej Hôrke? Je ďalším epitetom Spiša strieborná a zlatá krajina podľa rokokového liturgického riadu z levočskej dielne Majstra Jána Silášiho? Je podľa kostolov s portálmi z pieskovca a s travertínovou dlažbou krajina Spiša aj pieskovcová a travertínová? Či azda románska, gotická, baroková? Ba snád' jej patrí epiteton ornans - renesančná, podľa typicky spišskej štítovvej atiky zvoníc a kaštieľov? Vari je správnejšie nazvať jej pamäť, podľa pamätných stĺpov, patrocínií a púti, mariánska?

Duch miesta, čiže genius loci

Duch miesta po celé stáročia našepkával „kazateľom rukami“ - tvorcom kníh z kartuziánskeho kláštora na Skale útočiska v Slovenskom raji. Taktiež aj zberateľom i čitateľom kníh uložených v lyceálnej knižnici pri jedinečnom drevenom artikulačnom chráme v Kežmarku aj kníh uchránených, spolu so vzácnymi obrazmi spišského impresionistu Ladislava Medňanského, v kaštieli Strážky. Prihováral sa spišskému prepoštovi Gašparovi Bakovi, autorovi „Spišských modlitieb“ (r. 1479). Genius loci Červeného kláštora inšpiroval povestného „lietajúceho mnícha“ a botanizujúceho liečiteľa frátora Cypriána, a tiež aj autora prvej slovenskej biblie (r. 1756) a prvého latinsko-slovenského slovníka (r. 1763) kamaldulského opáta Romualda Hadbavného, rodom z kopijnických Machaloviec. Genius regionis Spiša pôsobil na tvorivého ducha premnohých veľkých osobností regiónu, spomeňme len matematika J. M. Petzvala zo Spišskej Belej. Zaiste predurčoval podnikateľskú kreativitu rodu Jána Thurzu z Betlanoviec, pretavil sa do barokových sóch Jána Brokoffa rodom zo Spišskej Soboty. Živil invenciu filmových dokumentov Martina Slivku zo Spišského Štiavniku i vtip Spišských klapancí Milana Barbuša z Hrabušickej Pily. Možno dodnes napája mámiť symboliku filmov Juraja Jakubisku z Kojšova a vytrvalosť vydavateľstva Modrý Peter v Levoči. A čo ešte ďalší spišskí kamenári, maliari, poeti či fotografi oslavujúci krásy krajiny a prírody Spiša, ako aj remeselnosť, tolerantnosť a tradície národnosti Spišiakov tu žijúcich?

Dedičstvo patrí všetkým

V úvode Charty ICOMOS o kultúrnom turizme (Mexiko 1999) sa ďalej píše: „Každý z nás má právo a zodpovednosť pochopiť, vážiť si a ochraňovať jeho univerzálne hodnoty. Kultúrne dedičstvo je široký pojem, ktorý obsahuje prírodné i kultúrne prostredie. Zahŕňa pojmy, ako je krajina, historické súbory i zastavané miesta, ale aj pojmy biodiverzita, tradičné a súčasné kultúrne skúsenosti, znalosti a životné skúsenosti. Dokladá a vyjadruje dlhú cestu historického vývoja, ktorý predstavuje podstatu identít a je neoddeliteľnou súčasťou moderného života. Je to bod dynamického odkazu a pozitívny nástroj rozvoja a premien.“

Pokračovanie na s. 17

Annotation

Sur le territoire slovaque se rencontrent deux zones géographiques: celle des Alpes orientales et des Carpates et celle de la Pannonie. On peut y trouver des beautés naturelles ainsi que des beautés culturelles et historiques. La végétation des forêts et des champs constitue non seulement un élément dominant du paysage slovaque mais aussi un constituant du paysage culturel dans ses différentes formes structurales et spatiales. C'est un élément de caractère naturel; ainsi on peut le considérer comme un outil naturalisant. L'une des raisons de la protection de l'environnement est le critère de la valeur – rareté, importance, originalité, intégrité et authenticité. Un autre critère est celui qui représente le risque de perdre toutes ses valeurs. Les superlatifs naturels constituent la base du "genius loci" et de la mémoire du territoire de Spis. Il s'agit d'une région qui voisine avec la Pologne, au sommet de la voûte des Carpates occidentales. Le "laboratoire vivant" de Spis se trouve sur les listes concernant la protection du patrimoine culturel et naturel ainsi que sur les listes des destinations touristiques. L'organisation de l'Unesco veille sur les localités de travertin situées aux alentours du château de Spis (Cartagena, 1993) et sur le complexe des grottes de Dobsina et de Stratena (Cairns, 2000). Sur le territoire de Spis, qui fait partie de Natura 2000, il existe six parcs nationaux dont la protection est assurée par la loi. D'autres trésors de cette région, visibles ou invisibles, se trouvent aussi bien dans les forêts que dans les marécages, autour des rivières, dans les moulins d'autrefois, aux alentours des églises, des manoirs et des petites villes, dans les champs et dans les pâturages. Mais la pression des entrepreneurs est de plus en plus grande. Cette course aux affaires a pour conséquence la fragmentation du patrimoine naturel et culturel. On devrait contribuer au maintien durable de la vie dans cet arc des Carpates en y introduisant des activités qui servent à revitaliser son paysage culturel.

Aleja Jána Pavla II. spájajúca Levoču so známym pútnickým miestom Mariánska hora

Pod Spišským hradom bol v 17. storočí k udalostiam ukrížovania postavený symbolický Jeruzalem v mierke 1:1. Sivá Brada predstavuje Golgotu

Vlková pri Kežmarku